

with the content in substantive manner understandable philosophy of history. It is concluded that the semantic history of the term is associated, firstly, with the change of the subject of philosophy of history; secondly with the subject of research, and thirdly, with attempts since nationalization understanding of the historical process.

Keywords: *historiozofia, philosophy of history, philosophy history theory, historical science.*

УДК 371.13:78:57.017.5:37.035–057.87

Людмила БУЛАТОВА

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІДОМОСТІ ВИКЛАДАЧА МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

В статті розглянута проблема формування нової свідомості педагога мистецьких дисциплін з позиції гендерної парадигми. Висвітлені сучасні тенденції в освіті та мистецтві. Акцентована увага на значенні гендерного знання у формуванні свідомості сучасного педагога, характері його відносин з світом, залежності сприйняття і усвідомлення смислу художніх образів мистецьких творів від традиційних гендерних стереотипів та соціокультурного досвіду.

Ключові слова: *гуманізація освітнього простору, стереотипність мислення, гендерна свідомість, гендерна парадигма, гендерний підхід, паритетні відносини, гендерні знання, суб'єктивний досвід, модернізація освіти, комплексна система гендерного виховання.*

Постановка проблеми. Розвиток освіти в сучасному суспільстві визначається сьогодні через призму європейської інтеграції, що обумовило новий підхід до методології виховання і навчання. Гуманістична стратегія в культурі і освіті висвітлила потребу адекватного пізнання “іншого”, “включення” в перспективу іншого, осмислення і прийняття його суб'єктивного досвіду як в соціумі, так і в мистецтві. Суб'єктивний досвід як основний феномен в розвитку особистості посідає центральне місце серед ідеалів гуманного ставлення до людини. Сучасна реальність, в зв'язку з цим, вимагає осмислення нових моделей жіночого і чоловічого буття, взаємодію “соціальних акторів” (індивідуальних і колективних), як можливість удосконалення відносин в суспільстві, виведення їх на рівень гендерного паритету.

Соціокультурні детермінанти, які багатою мірою визначають якісні характеристики особистості, її установки, цінності, здатність до самореалізації все активніше виходять на перший план. Сучасна освіта, яка

дає величезний інтелектуальний багаж знань, сьогодні спрямовує свій потенціал на опанування нових практик, духовних цінностей та альтернативних форм культурного життя, як можливість відмовитися від “застиглої” ідентичності у формування нової особистості. В зв’язку з цим великого значення набуває особистість педагога не тільки як провідника нової культури мислення, знань, моральних орієнтирів, але й як творця такої системи взаємовідносин, яка сприяла б особистісному зростанню та вільному самовиявленню всіх суб’єктів навчальної взаємодії.

Необхідність виходу за рамки традиційної стереотипної свідомості викладача, консерватизму змісту його діяльності зумовила потребу у створенні нового освітнього простору. Прогресивна трансформація обличчя фахівця в сучасному суспільстві вимагає акцентування в його діяльності співпраці та співтворчості, переосмислення форм і методів його взаємодії та спілкування з представниками педагогічної спільноти. Все це можливо не тільки завдяки впровадженню інноваційних технологій навчання, модернізації змісту освіти, але й нових форм пізнання, збагачення його прогресивним альтернативним досвідом, серед якого особливе місце в трансляції цінностей гуманізму займає *мистецтво*. Саме воно сприяє духовному самовизначенню і самовиявленню особистості, робить її свідомість більш гнучкою і “людяною”.

Як свідчить практика, процес інтеграції культурних і освітніх цінностей більш плідно і скоріше забезпечується саме засобами мистецтва, що виявляється в збагаченні, розширенні, активізації процесів сприйняття, ідентифікації і мислення кожної особистості, зберігаючи при цьому їх оригінальність і самобутність. Пріоритетність мистецтва у впливі на свідомість особистості в сучасному світі зростає у зв’язку з його інформаційною цінністю. Завдяки інтеграційним процесам інформаційність і плюралістичність мистецтва реалізувалися через його трансформацію в бік полістилічності, що значною мірою віддзеркалює не тільки деякі риси сучасної культури, але й певні зміни в свідомості індивіда, привносячи в нього характеристики поліваріативності, контрастності, толерантності, терпимості, партнерства.

Отже, означені вище сучасні процеси, що відбуваються в мистецтві і соціокультурному просторі, відкривають нові перспективи оновлення і модернізації вузівської освіти з точки зору можливості прогресивної трансформації свідомості індивіда та формування його духовності.

Позитивні тенденції, які мають місце в царині наукового знання і в мистецтві, за свідченням передових досліджень певною мірою зумовлені новими егалітарними підходами щодо стосунків між чоловіком і жінкою, новим культурним досвідом і альтернативними освітніми

практиками; переосмисленням існуючих традиційних підходів до розвитку і становлення особистості та впливів на її свідомість соціальних ідеалів і норм; особливостями входження чоловіка і жінки в професію, а також формування їх професійних потреб і цінностей в контексті сучасної *гендерної ідеології*.

Слід підкреслити, що гендерний підхід не лише вписується в царину творчих пошуків філософії освіти, але й збагачує її. Освіта – це, перш за все, лабораторія, де філософські концепції втілюються і тестуються (Дж. Дьюї). А втілення і реалізація нових ідей зумовлює корекцію “міопії” як минулого, так і сучасного. Такою “міопією” є так звана “гендерна сліпота” – нездатність адекватно оцінити внесок обох статей (особливо жінок) до історії культури, схильність редукувати досягнення чоловіків та жінок як досягнення “людини” взагалі, тенденція виправдовувати гендерні відмінності статевими [1, с. 7].

Аналіз актуальних досліджень. Впровадження гендерного знання в освітню практику ще має певні проблеми [4, с. 70], та при цьому науковці все активніше піднімають питання необхідності формування гендерної свідомості і культури сучасної людини. На різних аспектах залучення гендерного знання в практику вищих навчальних закладів акцентують увагу дослідники О. Любарська, Л. Кобилянська, О. Кікінежді, С. Гришак. Теоретичним узагальненням питань гендерної педагогіки присвячені роботи В. Кравця, С. Ліпатової, О. Луценко, С. Рикова, Л. Штильової, О. Цокур. Особливостям використання гендерного підходу в організації навчального процесу під час викладання окремих дисциплін значної уваги приділяється авторами А. Парцевою, О. Клименко, В. Суковатою, О. Цокур, О. Фашук, Т. Дороніною. Проблеми формування гендерної культури студентів і учнівської молоді розглядаються в працях С. Вихор, І. Іванової, Н. Павлущенко, Л. Шустової. Поряд з цим, науковцями підкреслюється важливість і необхідність розвитку егалітарної свідомості і компетентності майбутнього фахівця, висвітлюються важливі аспекти відтворення професійної ідентичності, особистісно-професійних установок та якостей. Підґрунтям для вирішення окреслених завдань має стати, на їх думку, гендерна методологія, гендерний аналіз і експертиза змісту, форм і методів організації всіх напрямків професійної підготовки.

Гендерна концепція стала сьогодні досить актуальною і для мистецької освітньої практики, внаслідок того, що гендерне знання відкриває широкі можливості збагачення художнього пізнання та культурного досвіду кожної статі. Такі перспективи, на нашу думку, обумовлені можливістю усвідомлення майбутнім фахівцем механізмів конструювання емоційних станів та відношень чоловіка і жінки до змісту і суті мистецтва, особливостей сприйняття ними мистецьких творів, виявлення

адекватних умов та форм творчого самовираження суб'єктів (чоловіка і жінки) навчання, способів відновлення та корекції їх емоційно-почуттєвої сфери та етико-естетичних переваг.

Ґрунтуючись на дослідженнях гендерологів, можна стверджувати, що озброєння майбутнього педагога знаннями про гендерні відмінності становлення і розвитку особистості, про механізми впливу соціуму на свідомість індивідів різної статі, їх сприйняття та способи художнього пізнання сприятиме, по-перше, переосмисленню свого особистого ставлення до культурних і мистецьких явищ та подій, опануванню нового способу інтерпретації художніх текстів, “прийняттю” існування унікальності і варіативності світосприйняття різними індивідами, по-друге, усвідомленню необхідності корегувати, або навіть змінювати свої життєві і професійні пріоритети та позиції з урахуванням прогресивних змін в культурі і освіті.

Мета статті. Все це спонукало нас з позиції *гендерного підходу* розглянути можливі перспективи позитивної трансформації свідомості особистості педагога в сучасних умовах вузівської освіти.

Виклад основного матеріалу. Гендерна парадигма в освіті виходить з того, що освітня система як одна з базових інституцій та існуючі в її рамках освітні заклади відбивають гендерну стратифікацію суспільства і культури в цілому, демонструючи на своєму прикладі нерівний статус жінок і чоловіків.

В мистецтві гендерні репрезентації виявляються в культурно-художній інтерпретації людського розвитку та навколишнього середовища через гендерне самовираження у видах та жанрах мистецтва художника-жінки або чоловіка, їх роль і участь у соціокультурному процесі [2, с. 59].

Ми стаємо на позиції, що *гендерне знання* дає можливість не тільки по-новому інтерпретувати художні (в тому числі і музичні) тексти і висвітлювати механізми відтворення художньо-естетичних цінностей мистецької практики в свідомості індивідів різної статі, пояснити вплив соціалізації на формування їх культурної і професійної ідентичності, але й сприяє залученню численних референцій, що складають різні культурні коди, досвіди й мови (Генрі Жиру). Виховання студентів у зв'язку з цим має стати таким, щоб вони могли читати ці коди історично і критично, одночасно виявляючи обмеження тих кодів, які вони використовують для конструювання власних наративів та історій [1, с. 82].

Цінність цих знань у формуванні нової свідомості майбутніх спеціалістів обумовлена, на нашу думку, єдністю як суб'єктивної (особистий досвід людини), так і об'єктивної (суспільні очікування, що формують і корегують сутність особистого досвіду людини, характер її відносин до світу і ставлень до себе) складової.

Зазначимо, що введення гендерного компоненту в сучасне знання як основи у подоланні стереотипності мислення індивіда відкриває нові перспективи у подоланні андроцентричності наукових концепцій, у створенні нових наукових парадигм, які б рівнозначно відображали досвід обох статей (в тому числі і художній досвід), у домінуванні наукових методологій, що дозволили б адекватно представити в теоретичному знанні життєві практики та інтереси жінок. Тобто введення гендерного компоненту є переосмислення принципів самого наукового знання.

Розглядаючи перспективи *модернізації освіти* в контексті трансформації свідомості особистості з позиції гендерної парадигми, слід визнати, що використання гендерного підходу в освіті ще не стало нормою. Недооцінка працівниками сфери освіти всіх рівнів значення гендерних знань стримує процес впровадження гендерного підходу в мистецьку освітню практику, поглиблює соціальну стратифікацію, посилює дискримінаційні тенденції, гальмує процес трансформації освіти в напрямку її гуманізації. З іншого боку, неготовність навчальних закладів запровадити викладання гендерних дисциплін пов'язано з відсутністю як належного кадрового, так і програмного та методичного забезпечення.

На нашу думку, впровадження гендерної концепції в мистецьку освіту можливе на основі об'єднання різних складових в *єдину комплексну систему*, яка включає: 1) підготовку відповідних кадрів, здатних розповсюджувати гендерне знання; 2) створення інформаційного поля; 3) забезпечення освітнього процесу сучасними технологіями навчання; 4) розширення “навчаючого простору”; 5) корекцію або зміну змісту суспільних, гуманітарних та мистецьких дисциплін, що впливають на формування свідомості і світогляду особистості.

1. Отже, *підготовка кадрів* є головною складовою в цій системі, оскільки від того які соціокультурні цінності презентує особистість викладача, залежить не тільки модель і характер взаємовідносин, що створюються між суб'єктами в ході навчання, але й конкретні зразки “читання” художніх текстів, розуміння емоційно-сміслових кодів творів мистецтва, які конструюються та закріплюються в свідомості індивідів різної статі. Ми вважаємо, що дана складова може реалізуватися через:

а) формування гендерної свідомості педагогічних кадрів, яке включає усвідомлення особистих установок, цінностей, норм і ідеалів на основі корекції світосприйняття з позиції гендерного підходу; стимулювання активного прояву особистісної позиції на основі гендерних знань, сучасних тенденцій, що відбуваються в мистецтві і освіті;

розвитку уміння здійснювати гендерний аналіз соціокультурних і професійних явищ; здатності осягнути ідейний зміст художніх образів творів мистецтва як основи ефективного управління процесами навчання і виховання;

- б) актуалізацію потреби у нових відносинах, що базуються на принципах гендерної рівності та обумовлюють переосмислення змісту мотивації поведінки і розвиток таких якостей особистості як партнерство, толерантність, взаємодовіру, терпимість, доброзичливість, чесність, як необхідних в руйнації ієрархізованих, владних стосунків між індивідами;
- в) стимулювання бажання оволодіти різними формами пізнання (інтелектуального, чуттєвого, інтуїтивного), як основи розширення можливостей пошуку виходу за рамки традиційних, вже звичних уявлень про себе і світ та його відтворення в творах мистецтва; активізації потреби не тільки їх переосмислення з позицій гендерного підходу, але й прийняття нових, альтернативних;
- г) оволодіння новими комунікативними практиками на базі опанування навичками міжособистісного спілкування, вільного від негативних гендерних стереотипів у приватній, суспільній та професійній сферах, як основи особистісної самореалізації учасників освітнього процесу; усвідомлення ними можливості варіативності гендерних проявів, ціннісних ставлень (гендерна рефлексія) та соціоадаптивних установок, як необхідних у формуванні самоповаги, особистісної відповідальності, уміння “виразити себе” в різних видах діяльності.

2. Створення “інформаційного поля” передбачає перш за все вільний доступ до інформації, пов’язаної з гендерною тематикою. Немає сумніву в тому, що використання різних інформаційних систем сьогодні відіграє значну роль в освіті, оскільки переробка та інтеграція різного роду інформації веде до нових форм організації діяльності всіх видів. Тому з розвитком інфосфери, можливістю оперативного використання, збереження і переробки інформації, включенням освіти в єдиний інформаційний процес пов’язана потреба гендерної інформатизації освіти.

Для позитивного вирішення цього питання цінним може стати: забезпечення можливістю використання банку даних Інтернет; бібліотечних фондів і баз даних, що існують при кожному науковому центрі жіночих і гендерних досліджень; впровадження сучасних наукових знань про природу соціостатевих відмінностей, мультикультурного різноманіття в поведінці жінок і чоловіків, особливостей сприйняття, обробки і використання інформації в художньо-творчій діяльності; розповсюдження результатів гендерного аналізу культурного розвитку не тільки українського суспільства, але й інших європейських країн; використання науково-практичних досягнень гендерних центрів і

гендерних лабораторій, залучення вже апробованих на практиці їх навчальних посібників, програм і методичних розробок; налагодження освітніми організаціями зв'язків з різними типами суспільних організацій і центрів у вирішенні питань гендерної освіти; вивчення накопиченого досвіду зазначених питань літніх шкіл, конгресів, наукових читань, науково-практичних і методичних семінарів, конференцій; залучення до освітніх програм і дослідницьких проектів з гендерної проблематики представників освіти різних рангів; забезпечення науковими періодичними виданнями (наприклад, "Гендерні дослідження" (Харків), "Видноколо" (Київ), "Гендерні студії" (Київ) та ін.); використання Всеукраїнського конкурсу студентських і аспірантських досліджень з гендерних питань. Все це, на нашу думку, дасть змогу забезпечити інтеграцію різного роду інформації у вирішенні завдань гендерної освіти і виховання, позитивної трансформації свідомості сучасного педагога.

3. *Забезпечення освітнього процесу сучасними технологіями навчання* полягає в тому, щоб змінити традиційні програми і процеси так, щоб вони відображали інтереси та потреби жінки і чоловіка, особливості сприйняття і відтворення мистецьких цінностей, сприяли формуванню гендерної культури і свідомості. Тобто створення гендерної технології навчання спрямовано не тільки на формування нового типу світосприйняття чоловіка і жінки, розвиток їх неповторної індивідуальності, здатність вільно репрезентувати себе в мистецтві і освіті, а й на зміну характеру відносин, основу яких має становити взаємодовіра, партнерство, співтворчість.

Отже, позитивність сприйняття гендерної концепції багатою мірою залежить від ефективності і доцільності технологічного забезпечення навчального процесу, яке, з одного боку, сприяло б усвідомленню теоретико-методологічних засад, гендерного підходу до аналізу соціальних явищ і ідей, а з другого – опануванню гендерного знання на рівні як особистісної моделі поведінки і дій, так і на рівні соціокультурної, професійної і методичної діяльності, що проявлятиметься в умінні з позиції гендерного підходу аналізувати і проектувати освітній потенціал конкретного навчального предмету, заняття, мистецького заходу, педагогічної взаємодії тощо.

Застосування *нових технологій навчання* спрямоване на нівелювання сексистських стереотипів формування особистості, ідентичність якої альтернативна тоталітарним цінностям патріархатного суспільства, що здатна вільно розвиватися і конструювати особистісну індивідуальність в сучасному демократичному суспільстві. Серед них слід відмітити такі, як: гендерна автобіографія; вправи по розвитку свідомості; діалог; методи рефлексії, які дозволяють створити свого роду "культурно-чуттєвий" інструментарій, що забезпечує багатомірність бачення

тієї чи іншої проблеми повсякденної практики та мистецьких явищ; проблемні лекції, лекції-дискусії; круглий стіл; гендерне реферування художніх текстів з наступним обговоренням; оживлення ідентифікації; особистісна інтерпретація мистецьких творів; комунікативні тренінги; гендерна експертиза текстів, гендерний аналіз змісту мистецьких творів; дослідницькі завдання та ін.

Особливістю застосування таких технологій є руйнація ієрархії, владних стосунків в системі “людина-людина”. Їх гуманістичний характер виявляється в можливості адекватного пізнання “іншого”, “входження” в перспективу іншого, усвідомлення і прийняття його суб’єктивного культурного досвіду як в реальному життєвому середовищі, так і в “спілкуванні” з художніми образами творів мистецтва. Тобто процес трансформації свідомості особистості виходить на новий – гуманістично-паритетний рівень.

Поряд з цим, оскільки сьогодні великого значення набуває індивідуальна ініціатива кожного суб’єкта навчання, то виникає необхідність впровадження нових моделей навчання – таких, як дистанційне, що дає змогу враховувати індивідуальні потреби і можливості кожного в навчанні; чати, тренінги на основі комп’ютерного спілкування; нових видів електронного спілкування: електронна пошта, комп’ютерна конференція, телекомунікаційний зв’язок, що забезпечує доступ до віддалених баз даних. Завдяки цим технологіям моделюється новий тип відносин, де для кожного є перспектива реалізувати свої “оптимальні” культурно-освітні моделі. До того ж, застосування такого роду “індивідуалізованих” форм навчання активізує діалогову форму спілкування, сприяє усвідомленню особистісного смислу і значення отриманої інформації (в тому числі і мистецької), що в подальшому позитивно впливатиме на корекцію особистих уявлень і переваг.

4. *Корегування або зміна змісту суспільних і гуманітарних дисциплін* значною мірою обумовлена тим, що в науковому пізнанні домінують такі світоглядні й методологічні принципи як раціоналізм, детермінізм, механіцизм та редуccionізм, які учинили певний вплив і на систему освіти. Це знайшло прояв у формах засвоєння знань, викладення матеріалу, організаційних принципах освіти, а сам процес освіти підкорений розвитку раціонального, переважно логіко-понятійного мислення. При цьому домінування наукових методологій, які не дозволяють адекватно представити в теоретичному знанні різноманітні життєві практики та інтереси жінок і чоловіків, негативно характеризує сучасну ситуацію в освіті. А авторитарний стиль мислення і відносин досі є характерною ознакою процесу навчання, де знання і зміст предметів догматизовані.

Однією з причин необхідності гуманізації наукового знання є більше залучення в їх виробництво жінок, потреба повернути в знання “жіночий вимір” як історичний компонент людського досвіду, оскільки принципи гендерної еквіваленції, розвитку жіночої суб’єктивності й ідентичності віднесені на периферію знання [3, с. 178].

Забезпечення гендерної рівноправності у текстах навчальних дисциплін можливе на основі розповсюдження методології гендерного аналізу у базових курсах, спецкурсах з гендерної проблематики, при організації науково-дослідної роботи, введення специфічної термінології і понять гендерної теорії, залучення поряд з гендерним аналізом теоретичних міждисциплінарних підходів, проведення гендерної експертизи навчальних програм, методик, підручників, поповнення їх змісту новими знаннями на основі включення в навчальні тексти серйозних монографічних досліджень з гендерних питань.

5. *Розширення “навчаючого простору”* можливе на основі поєднання академічної, дослідницької і практичної (художньо-творчої) діяльності, що обумовлює інтерактивний характер навчального середовища, такого, що активізує когнітивну, емоційну, інтелектуальну і вольову сфери учасників освітнього процесу.

Включення емпіричного і дослідницького компонентів націлене на виконання активуючої і стимулюючої функції та забезпечення потреби з позиції гендерного підходу вивчення і усвідомлення причин наявності неоднозначності моделей образності художніх творів, відмінності смислової оцінки художніх явищ різними суб’єктами (чоловіком, жінкою), здійснення аналізу домінуючих уявлень про характерні риси чоловіка і жінки, презентованих через художні образи в мистецтві, їх впливу на формування і розвиток свідомості майбутніх педагогів.

Так, зокрема, вихід на практичну діяльність, тобто занурення в умови реального життя (виступи з лекціями, збір матеріалу для статей, розробка дослідницьких проєктів, мистецьких заходів) дозволяє не тільки усвідомлено сприймати інформацію, отриману на заняттях, дізнатися про реальний гендерний досвід різних чоловіків і жінок, але й набути практичних умінь, усвідомити цінність і необхідність гендерного знання в розумінні міжособистісних, професійних, соціокультурних і мистецьких явищ.

Висновки. Зроблена нами спроба окреслити можливі перспективи у вирішенні питань гуманізації освітнього простору і позитивної трансформації свідомості педагога з мистецьких дисциплін найшло відбиття у запропонованій комплексній системі впровадження гендерної концепції в освітню практику, завдяки якій, на нашу думку, можна активізувати вихід як індивідуальної, так і суспільної свідомості на новий рівень,

створити умови нівелювання дискримінаційних процесів та запобігання відтворенню традиційних стереотипів мислення.

Формування духовної культури особистості, поширення меж осмислення нею соціокультурних явищ і цінностей мистецтва в контексті сучасних гуманістичних ідей сьогодні має підстави базуватися на принципово нових підходах до розвитку освіти і суспільства в цілому. Вони лежить у площині осмислення і прийняття суб'єктивного досвіду особистості як феномену в її розвитку, вивчення та врахування механізмів соціокультурного впливу на “прийняття” людиною культурних цінностей, конструювання в її свідомості нових моделей освітньої взаємодії на основі гендерної ідеології.

Література

1. Гендерна педагогіка : хрестоматія [переклад з англ. В. Гайденко, Н. Предборської] / за ред. Вікторії Гайденко. – Суми : Університетська книга, 2006. – 313 с.
2. Мельник Т. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : словник / Т. Мельник, Л. Кобилянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.
3. Суковатая В. А. Гендерное образование в постсоветской академии как ресурс демократизации общества / В. А. Суковатая // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. науково-практ. конф. (м. Київ, 5–7 грудня 2002 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді ; Український ін-т соціальних досліджень, 2002. – С. 177–181.
4. Штылева Л. В. Методические условия проектирования эффективного гендерного образования педагогов / Л. В. Штылева // Гендерное образование в системе высшей и средней школы : состояние и перспективы: материалы лекций Междунар. научно-практ. конф. – Иваново, 2003. – С. 70–77.

Отримано 30.01.2013

Summary

Bulatova Lyudmila. Consciousness transformation of the teacher of the creative disciplines in the context of modern cultural-educational processes: gender aspect.

The article discusses the problem of the formation new teacher consciousness of the creative disciplines from the perspective of gender paradigm. Highlights current trends in education and arts. The attention on the importance of gender knowledge in forming the modern teacher consciousness, the nature of his relationship with the world, depending on the perception and understanding of meaning of artistic characters works from traditional gender stereotypes and socio-cultural experience are presented. System for integration gender concept in the study practice as a basis for humanizing education and moving the expert consciousness to the new level is proposed.

Keywords: *humanizing education area, stereotypical thinking, gender awareness, gender paradigm, gender approach, equal relationship, gender knowledge, subjective experience, modernization of education, integrated system of gender education.*